

**СЕРЕДНЯ ОСВІТА
(ЗА ПРЕДМЕТНИМИ СПЕЦІАЛЬНОСТЯМИ)**

УДК 37.018:172.15:057.87

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.9>

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ДУХОВНОСТІ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

БІЛОСЕВИЧ ІВАН АНАТОЛІЙОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
redbil1990@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1533-2775

ОЛЕКСЮК МАРІЯ ПЕТРІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
oleksjuk.marja@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5989-4067

ЦІСАРУК ІРИНА ВАСИЛІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
tsisarukiryna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7285-9055

У статті висвітлено поняття національної ідентичності та розвитку духовності учнівської молоді, а також співвідношення понять соціалізації, освіти, навчання і виховання. Розкрито національний характер та значення суспільного виховання у розвитку самосвідомості особистості, акцентовано увагу на сутності виховного ідеалу, ідеях національно-духовного виховання.

Проаналізовано вплив традицій, рідної мови, звичаїв, мистецької творчості на збереження нації. Національно-патріотичне виховання визначається як цілеспрямований психолого-педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей і національної ідентичності учнів, на формування здатності до особистісної самореалізації та участі в суспільних процесах.

Розглянуто теоретичні положення про сутність і закономірності розвитку особистості, її соціалізації, принцип системних підходів, широко використовуваних у сучасних наукових дослідженнях, методи когнітивного дослідження, застосування принципів світогляду до духовної творчості й практики, а також загальні психолого-педагогічні положення про сутність та розвиток особистості протягом її життя.

Визначено, що шлях пізнання патріотизму, національної ідентичності нерозривно пов'язаний із теоретичним осмисленням історії України як держави, тому у дослідженні використано історичний і порівняльний методи дослідження. Оскільки національно-патріотичне виховання включає у себе організаційні, соціальні та інші аспекти життя, його важливим складником є формування в учнівській молоді любові до рідної землі, яке реалізується сім'єю у невимушеній соціальній атмосфері за допомогою збереження, множення й передачі культурних традицій і засноване на гуманістичних принципах, які є основою для виникнення таких понять, як психолого-педагогічний супровід і підтримка, виховний простір, імідж молодих людей, заходи як чинник виховання, життєво-виховна ситуація.

Ключові слова: *учнівська молодь, духовність, національна самосвідомість, творчий розвиток, традиції, національно-патріотичне виховання.*

Постановка проблеми. Особливо актуальною проблемою сьогодення для України є піднесення рівня духовності молоді. Якщо освітній процес здійснюється на національний лад, то система цінностей може допомогти в успішному вихованні особистості громадянина. Це передбачає, перш за все, формування духовності у підростаючого покоління в контексті національної свідомості та самосвідомості.

Національна свідомість, національне виховання і самовиховання як продукти суспільно-історичного розвитку нації є духовним відображенням особистістю національних цінностей на рівні іманентних та особистісно значущих цінностей, які гарантують відчуття приналежності до своєї країни і високу усвідомленість національно-культурної й творчої активності.

Національна самосвідомість – це результат звернення свідомості людини до свого «Я», яке формує образ «Я» як національно свідомої особистості. Структурними елементами цього образу є вільне володіння рідною мовою, знання українських звичаїв, обрядів і традицій, усвідомлення себе представником певної нації, знання національної культури та історії [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначено, що різні аспекти, що стимулюють розвиток національної самосвідомості особистості, вивчалися вченими (О. Батухтін, О. Вишневський, Г. Гуменюк, Г. Кловак, В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук, Л. Ходанич та ін.) переважно з погляду культурологічних підходів.

Результати проведеного аналізу показують, що методологічним осередком процесу формування національної самосвідомості учнівської молоді є державна доктрина як форма збереження національної ідентичності та історичної пам'яті, засіб історичного прогресу національної саморефлексії, а також методологічною основою розгляду питання педагогічного забезпечення розвитку національної свідомості молоді є гармонійне поєднання системного, культурно-орієнтованого та особистісно-орієнтованого підходів.

На відміну від свідомості самосвідомість фокусується на розумінні особистістю своїх почуттів, думок, учинків та їх мотивів, інтересів, своєї особистої позиції у суспільстві [7].

Основні завдання закладів освіти спрямовані на стимулювання активності учнівської молоді як в освітньому процесі, так і в громадському житті. Українське суспільство в наші дні формує шлях радикальних перетворень із метою національного убезпечення кожного. Сучасна молодь має доволі низький рівень знань з історії держави, рідного краю, забуває про своє національне коріння, не проявляє глибокого інтересу та пізнання сакральностей та духовних надбань свого народу, саме тому національно-патріотичне виховання є надзвичайно актуальним. Для подальшої розбудови суспільства зі збереженням національної ідентичності виникає нагальна необхідність у формуванні активної, творчої особистості з національним спрямуванням, діяльність якої сприятиме духовному розвитку та добробуту України.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності національної самосвідомості, визначення особливостей духовного розвитку учнівської молоді на сучасному етапі розвитку держави; визначення психолого-педагогічних умов формування у молоді високої національно-патріотичної свідомості та самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. Питання національно-патріотичного виховання детально висвітлено у «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [7], «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016–2020 роки» [8], а також Законі про мову [5]. Багато науковців досліджували питання виховання серед них важливою є думка академіка АПН України, професора І. Бежа, який стверджує, що «патріотизм нині є нагальною потребою держави» [1]. Дослідниця О. Федоренко [9] визначила критерії національно-патріотичного виховання: когнітивні, мотиваційно-творчі та діяльнісно-аналітичні. Установлено, що кожен критерій виконує свої функції. Когнітивний критерій формування національно-патріотичної вихованості орієнтований на розвиток свідомості та самосвідомості, що полягає у засвоєнні національно-патріотичних цінностей (загальнолюдських, моральних, гуманістичних, суспільно-гро-

мадянських, конституційних, національних, професійних, культурних та ін.). Основними показниками мотиваційно-творчого критерію є: усвідомлене ставлення до участі у розбудові незалежної держави, зміцнення її авторитету на світовій арені, сумлінна праця на благо українського народу; усвідомлення важливості національних традицій для ефективності майбутньої професійної діяльності; зусилля до самовдосконалення; поглиблення знань із національно-патріотичних традицій. Ключові показники діяльнісно-аналітичного критерію: успішність у вивченні українських традицій та здатність застосовувати їх у власній діяльності; здатність впливати на формування нових традицій; здатність самостійно організувати процеси. Поділяємо думку дослідників, що національно-патріотичне виховання це не загальна система виховання, оскільки кожен народ має свою специфіку системи виховання, яка не може бути запозичена в інших національностей [4].

У психолого-педагогічній літературі визначено різні підходи до розкриття умов національно-патріотичного виховання молоді [1]. Важливо зазначити про синонімічність понять «освіта» і «виховання», зокрема у тлумаченні суті виховання у широкому значенні, а полягає воно у навчанні та формуванні в учнівської молоді духовних і моральних якостей особистості. У процесі виховання та в системі освіти можна виділити пізнавальний компонент, який забезпечує оволодіння знаннями та здібностями світоглядного й морального характеру [10]. Виховне середовище є багатовимірним утворенням умов, через які здійснюється вплив різних факторів виховання та інших чинників на процес розвитку, становлення і самореалізації особистості [2]. Національно-патріотичне виховання у закладах освіти має здійснюватися під час усього освітнього процесу через проведення занять, екскурсій, систему виховних заходів, позаурочної діяльності, волонтерських дій учнівської молоді та педагогів [6]. Поняття «освіта», «навчання», «передавання та засвоєння досвіду», так само як і поняття «виховання», має суб'єктивний складник та базується на цілеспрямованій людській діяль-

ності, що забезпечує цей процес соціальними нормами і цінностями, які молодь засвоює у процесі навчання й виховання та одразу застосовує у власній поведінці, тому необхідно використовувати інноваційні підходи в освітньому процесі. Сучасні процеси освітнього пошуку передбачають відмову від застарілих концепцій. Формування індивідуальної системи національно-патріотичного виховання відбувається шляхом упровадження принципів патріотичного підходу до освітнього процесу в контексті розвитку та переосмислення основних категорій педагогіки: навчання, викладання та розвиток.

Дослідники розглядають процес навчання й виховання як цілісні елементи єдиного освітнього процесу, оскільки навчання включає у себе знання, уміння та навички, об'єктивний зміст елементів культури, засвоєння освітніх цінностей, формування особистого суб'єктивного змісту елементів культурного досвіду, а також цінностей, які забезпечують суб'єктивний зміст того, що було засвоєно під час навчання. Освіта – це процес, а також результат цілеспрямованого освітньо організованого процесу соціалізації людини, який здійснюється на благо особистості та суспільства. Для виховання характерна віддаленість результатів. Його ефективність залежить від впливу багатьох природних чинників і умов соціального середовища, процесів соціалізації, розвитку особистості. Для того щоб розвивати в молоді національну гідність, самосвідомість, патріотизм і гуманізм, необхідно використовувати рідну мову, народну культуру, творчість та родинне виховання, адже це джерела народної мудрості та моралі. Національна свідомість молоді органічно пов'язана з патріотизмом, який ґрунтується на національній ідентичності. Національна свідомість включає у себе здатність розуміти духовну силу своєї країни, віру в її майбутнє, бажання працювати на благо народу, моральні та культурні цінності, історію, символи, звичаї, обряди, любов, віру, волю та систему поведінки, вмотивовану розумінням відповідальності перед своєю країною [8].

Основою системи національно-патріотичного виховання є ідея зміцнення української

державності як інтеграційного чинника розвитку суспільства, формування патріотизму в молоді [6]. До національно-патріотичного виховання належать громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне, адже вони охоплюють освіту, науку, культуру і мистецтво. Молода людина, з одного боку, є об'єктом виховання, пов'язаним з об'єктом виховної діяльності педагога, а з іншого – свідомим і активним суб'єктом власної діяльності [1]. Педагогу необхідно співпрацювати та взаємодіяти з учнями. Головним завданням освітнього закладу є виховання патріотичної особистості, відданих громадян, які любитимуть свій народ, Батьківщину, готових самовіддано захищати, розвивати та розбудовувати її як суверенну, демократичну, незалежну, правову державу, що володіють людською гідністю, національною ідентичністю, гуманістичною мораллю, знають свої права, уміють захищати їх цивілізованим шляхом, дотримуючись законів і сприяючи громадянському миру та злагоді у суспільстві. Виховання патріотизму органічно пов'язане з національною ідентичністю громадян, заснованою на національній ідентифікації, що вибирає у себе віру в духовну міць нації, її майбутнє, волю до праці на благо народу, уміння розуміти моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди та символіку; систему дій, які мотивують любов, віру, волю, розуміння відповідальності перед власною країною [7]. Одним із головних показників зрілості громадян є збереження української мови та ґрунтовне нею володіння.

Національно-патріотичне виховання – цілеспрямований психолого-педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей учнівської молоді з метою формування загальнолюдських цінностей, соціально прийнятної поведінки, набуття здатності особистісної самореалізації та участі в суспільних демократичних процесах [8]. Важливою особливістю сучасного етапу є розвиток патріотичної компетентності учнівської молоді, насамперед, на регіональному рівні, у місцевих громадах. Це передбачає залучення представників різних верств населення, різних учасників до справи патріотичного виховання та реалізацію відпо-

відних програм. Такий процес набуває якісно нових ознак і виходить за рамки традиційного розвитку в освітньому закладі.

Таким чином, загальними поняттями формування національної свідомості та самосвідомості учнівської молоді можна назвати такі цінності: духовно-моральні (повага до прав людини, терпимість до будь-яких відмінностей між членами суспільства), морально-етичні (суспільне благочестя, доброзичливість, співчуття, висока сімейна культура відносин, взаємодопомога, турбота, солідарність, розуміння ефективності функціонування головних соціальних сфер). Тому зміст національно-патріотичного виховання як багатовимірне поняття комплексно реалізується під час освітнього процесу, а саме через громадянське виховання, наявність демократичного клімату, належним чином організоване дозвілля, участь молоді у діяльності місцевих громадських організацій та спільнот.

Висновки. Національно-патріотичне виховання молоді є актуальним для сучасних науковців. Аналізуючи роботи дослідників, можна зробити висновок, що формування патріотизму як головної якості особистості молоді ґрунтується на вихованні національної самосвідомості. Наведене вище узагальнення дає підстави вважати, що формування національної ідентичності та виховання патріотизму дають людині усвідомлення себе як громадянина, адже саме національно-патріотичне виховання акумулює соціалізацію особистості в процесі міжособистісних відносин в освітньому процесі закладу освіти, передбачає реалізацію патріотичних виховних підходів в урочний та позаурочний час, а також організацію патріотичної діяльності учнівської молоді у місцевих громадах.

Особливістю виховання у сучасних умовах є відсутність обов'язкових форм його реалізації, особлива роль особистості педагога як координатора діяльності, різні підходи до формування змісту й реалізації виховання відповідно до індивідуальних та вікових особливостей учнів.

Виховний простір – багатовимірне утворення умов, у яких проявляється вплив усіх факторів виховання та інших чинників на процес формування, розвитку і самореалізації

особистості. Саме цей простір, у якому відбувається процес виховання особистості, визначає його спрямованість та характер.

Перспективою подальших розвідок є розроблення методичних рекомендацій щодо

формування національної самосвідомості та духовності учнівської молоді з метою розвитку їхніх особистісних якостей, творчого потенціалу та принципів світогляду до духовної творчості та практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Патріотизм: сучасні знаки та орієнтири освіти. *Рідна школа*. 2015. № 1/2. С. 3–6.
2. Гарнійчук В. М. Досвід провідних країн світу щодо виховання патріотизму підростаючого покоління. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19. Кн. 1. С. 138–150.
3. Гура О. І., Гура Т. Є. Теоретико-методичні основи оцінювання управлінської компетентності керівників закладів загальної середньої освіти. *Проблеми педагогіки вищої школи*. 2019. № 2(33). С. 36–41.
4. Дем'янчук А. С., Марчук О. О. Висвітлення проблем патріотичного виховання молоді у працях відомих українських педагогів. *Збірник наукових праць Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука*. 2018. № 1(19). С. 10–15.
5. Закон про мову в Україні набрав чинності. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/newsderzhavna-mova-zakon-chynnist/30057675.html> (дата звернення: 29.09.2023).
6. Залановська Л. І. Психолого-педагогічні аспекти формування толерантності до роботи в умовах інклюзивної освіти. *Psychological journal*. 2019. № 3. С. 180–193.
7. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ МОН України від 16 червня 2015 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15/sr:max20#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
8. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
9. Федоренко О. І. Діагностика національно-патріотичної вихованості учнів 5–6-х класів загальноосвітніх шкіл. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. № 4. С. 38–47.
10. Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. *Psychological journal*. 2017. № 8(4). С. 134–144.
11. Яланська С. П. Психологічні аспекти розвитку толерантності особистості в освітньому середовищі. *Психологія особистості*. 2016. № 1. С. 100–108.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL SELF-AWARENESS AND SPIRITUALITY OF STUDENT YOUTH

BILOSEVYCH IVAN ANATOLIHOVYCH

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Senior Lecturer at the Theory and Methods of Labor Education and Technology
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

OLEKSIUK MARIIA PETRIVNA

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Senior Lecturer at the Theory and Methods of Labor Education and Technology
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

TSISARUK IRYNA VASYLIVNA

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Senior Lecturer at the Department
of Theory and Methods of Labor Education and Technology
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

Introduction. The article highlights the concept of national identity and the development of spirituality of student youth, as well as the correlation between the concepts of socialization, education, training and upbringing.

The national character and significance of social education in the development of personality's self-awareness are revealed, attention is focused on the essence of the educational ideal, the ideas of national and spiritual education.

Purpose. The paper analyzes the influence of traditions, native language, customs, and artistic creativity in preserving the nation. National-patriotic education is defined as a purposeful psychological and pedagogical influence aimed at developing personal qualities and national identity of pupils, aimed at forming the ability to personal self-realization and participation in social processes.

Methods. The publication deals with theoretical provisions on the essence and patterns of personality development and socialization, the principle of systemic approaches widely used in modern scientific research, methods of cognitive research, application of the principles of worldview to spiritual creativity and practice, as well as general psychological and pedagogical provisions on the essence and development of the personality throughout life.

Results. It is determined that the path of knowledge of patriotism, national identity, is inextricably linked with the theoretical understanding of the history of Ukraine as a state, therefore, historical and comparative methods of research are used in the study.

Originality and conclusion. Since national-patriotic education includes organizational, social and other aspects of life, its important component is the formation of love for the native land in student youth, which is implemented by the family in a relaxed social atmosphere through the preservation, enhancement and transmission of cultural traditions and is based on humanistic principles, which are the basis for the emergence of the following concepts: psychological and pedagogical support and assistance, educational space, image of young people, activities as a factor of education, life and educational situation.

Key words: student youth, spirituality, national self-awareness, creative development, traditions, national-patriotic education.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2015). Patriotyzm: suchasni znaky ta oriientyry osvity [Patriotism: modern signs and landmarks of education]. *Ridna shkola – Native school*, 1/2, 3–6 [in Ukrainian].
2. Harniiichuk, V.M. (2015). Dosvid providnykh krain svitu shchodo vykhovannia patriotyzmu pidrostaichoho pokolinnia [The experience of the world's leading countries in educating the patriotism of the younger generation]. *Teoretykometodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and students*, 19(1), 138–150 [in Ukrainian].
3. Hura, O.I., & Hura, T.Ye. (2019). Teoretyko-metodychni osnovy otsiniuvannia upravlinskoï kompetentnosti kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Theoretical-methodical bases of estimation of administrative competence of heads of establishments of general secondary education]. *Problemy pedahohiky vyshchoi shkoly – Problems of higher school pedagogy*, 2(33), 36–41 [in Ukrainian].
4. Demianchuk, A.S., & Marchuk, O.O. (2018). Vysvitlennia problem patriotychnoho vykhovannia molodi u pratsiakh vidomykh ukrainskykh pedahohiv [Elucidation of problems of patriotic education young people in the works of famous Ukrainian teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoho ekonomiko-humanitarnoho universytet imeni akademika Stepana Demianchuka – Collection of scientific works of the International University Stepan Demyanchuk*, 1(19), 10–15 [in Ukrainian].
5. Zakon pro movu v Ukraini nabrav chynnosti [The law on language in Ukraine has entered into force]. (2019). Site «Radio Svoboda», Site «Radio Liberty». Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-derzhavna-mova-zakonchynnist/30057675.html> (data zvernennia: 29.09.2023) [in Ukrainian].
6. Zalanovska, L.I. (2019). Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia tolerantnosti do roboty v umovakh inkluzyvnoi osvity [Psychological and pedagogical aspects of the formation of tolerance to work in an inclusive education]. *Psychological journal*, 3, 180–193 [in Ukrainian].
7. Nakaz MON Ukrainy «Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi ta metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh»: vid 16 cherv. 2015 r. № 641 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the Concept of national-patriotic education of children and youth, Measures to implement the Concept of national-patriotic education of children and youth and methodological recommendations on national-patriotic education in secondary schools» from June 16, 2015, № 641]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15/sp:max20#Text> (data zvernennia: 22.09.2023) [in Ukrainian].
8. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi na 2016-2020 roky»: vid 13 zhovt. 2015 r. № 580 [Decree of the President of Ukraine «On the Strategy of national-patriotic education of children and youth for 2016-2020» from October 13, 2015, № 580]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#Text> (data zvernennia: 20.09.2023) [in Ukrainian].
9. Fedorenko, O.I. (2019). Diahnostyka natsionalno-patriotychnoi vykhovanosti uchniv 5-6 klasiv zahalnoosvitnikh shkil [Diagnosis of national-patriotic upbringing of students of 5–6 grades of secondary schools]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoï derzhavnoï pedahohichnoï universytetu – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*, 4 [in Ukrainian].
10. Yurchenko-Shekhovtsova, T.I. (2017). Pravosvidomist osobystosti: teoretychnyi analiz [Legal awareness of the individual: a theoretical analysis]. *Psychological journal*, 8(4), 134–144 [in Ukrainian].
11. Yalanska, S.P. (2016). Psykholohichni aspekty rozvytku tolerantnosti osobystosti v osvitnomu seredovyshchi [Psychological aspects of personality tolerance development in the educational environment]. *Psykhohihiia osobystosti – Personality psychology*, 1, 100–108 [in Ukrainian].